

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Libertas, libertatior, libertissimus

Voermans, W.J.M.

Citation

Voermans, W. J. M. (2008). *Libertas, libertatior, libertissimus*. In *Juridische Faculteitsalmanak* (pp. 21-23). Leiden: JSV Grotius. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/13193>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/13193>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Libertas, libertator, libertissimus

Bewerking van een bijdrage geleverd aan Grotius Almanak 2008 – een jaarlijks boekwerk uitgegeven door studievereniging JFV Grotius van de Universiteit Leiden

‘Vrijheid’. In naam van dat woord worden oorlogen gevoerd, kunstwerken gemaakt, gaan verkeringen stuk, groeien bedrijven, groeit wetenschappelijk inzicht; noem het maar op. Er wordt heel wat bedreven dankzij, ondanks, of omwille van de vrijheid, vooral als je jong bent, niet? Dat is iets heel wezenlijks in onze samenleving en terecht is daar veel discussie over de laatste tijd. Er lijken ineens groepen in ons midden opgestaan die sommige van onze verworven vrijheden ter discussie stellen, niet willen overnemen. Dat raakt aan een open zenuw bij veel van ons. Vrijheid van meninguiting, godsdienst, vereniging, de vrijheid om je ding kunnen doen en jezelf kunnen wezen (wat dat dan ook is) daar draait het om in onze zelfontplooiingswereld. Wat vrijheid is en wat het inhoudt, lijkt ons allemaal wel een beetje duidelijk. Het is min of meer een vast punt aan de horizon, waarnaar we allemaal kijken en reiken. Een vaste waarde, die zit in onze vezels, tweede natuur, en dogma ook. En toch worden er hele verschillende dingen onder vrijheid verstaan.

Volgens een functionele definitie is ‘vrijheid’ niet meer of minder dan de mogelijkheid te denken, te doen en te laten wat men wil. Wij, de menselijke soort, zijn begiftigd met een vrije wil die toelaat bedenkzels om te zetten in daadwerkelijke actie. Dat vooronderstelt wel vrijheid in twee opzichten: je moet de *mogelijkheid* hebben om te denken en naargelang daarvan te handelen (vrijheid ‘tot’) en je moet daarin niet worden *belemmerd* (vrijheid ‘van’). Als die vrije wil de kans krijgt, dan brengt dat nogal eens mooie dingen voort:

creativiteit, kennisvermeerdering, beter begrip, innovatie, verheffing kortom. Vrij zijn – je vrije wil kunnen gebruiken – is daarmee essentieel voor mens-zijn; een vrije mens is pas werkelijk een mens, zo wordt wel eens gezegd. Alleen in vrijheid kan je de volle bandbreedte van de het menselijke intellect en de daarmee verbonden wil gebruiken en tot zijn recht laten komen. En omdat vrijheid zo wezenlijk is, heeft ook iedereen daar recht op. Zonder kan je niet leven, alleen overleven. De inherente waardigheid van ieder mens gebiedt daarom medemens en overheid ruimte voor vrije wil en wilsuiting te scheppen. De erkenning van die inherente waardigheid van ieder mens ligt ook aan de basis van fundamentele rechten: rechten die ieder mens heeft, ongeacht de staat of wet waaraan hij of zij onderhorig is.

Dat klinkt allemaal mooi en overtuigend, maar als dat zo is, waarom is het vrijheidsstreven en de erkenning van mensenrechten niet van alle tijden: waarom waren we niet altijd al vrij? Waarom kenden de Perzen en Egyptenaren geen vrijheid van meningsuiting, waarom bestond er geen stakingsrecht of vrijheid van betoging in Athene, waarom behandelden de Romeinen niet iedereen gelijk?

Nou ja, zullen sommigen antwoorden, dat is omdat de mensheid er een tijdje over heeft gedaan om dat postulaat van de mensenrechten te ontdekken. Wij hebben die eeuwige waarheid hier in het Westen ontdekt ten tijde van de Verlichting. Dat is een antwoord dat er in Christelijke culturen – met hun messianistische oorsprong – natuurlijk prima ingaat. En het geeft ook een heel goed antwoord op de vraag waarom sommige culturen niet of niet op dezelfde wijze menselijke vrijheid tot uitgangspunt nemen, of mensenrechten niet of onvoldoende garanderen: die zijn nog niet zover, die hebben dat inzicht nog niet bereikt. Een tikje belerend en beperkt is die benadering wel natuurlijk: de verlichting als het uiteindelijke inzicht van de geschiedenis.

Maar misschien is er nog een andere verklaring. Onze zucht naar vrijheid en erkenning van menselijke waardigheid is wellicht een 'bijproduct' van de uitvinding van het individu. Interessant om daar eens over na te denken. Waar "individualiteit" (dat wil zeggen het besef dat menselijke individuen te onderscheiden zijn en zich onderscheiden van elkaar) al lang bestond is het individu als – ten opzichte van een collectiviteit, een sociaal verband – onafhankelijk en autonome drager van waardigheid en daarmee verbonden rechten een volstrekt nieuw concept op het wereldtoneel. Het individu is uitgevonden in de 16de eeuw: het resultaat van de geloofsstrijd. Mogen we Marx en zijn historisch materialisme geloven – en daar is veel voor te zeggen – dan was die geloofsstrijd eigenlijk weer het gevolg, of sublimatie van een andere verandering: de teloorgang van de feodale economische verhoudingen, de opkomst van de vrije markteconomie en daarbij behorende manufactuurburgerij. Maar enfin, dat voert hier wellicht te ver.

Die paneuropese geloofsstrijd uit de 16de eeuw – een ongelooflijk trauma – versplinterd de eenheid, de sociale samenhang, ja het hele geloofssysteem van de middeleeuwse christelijke samenleving en confronteerde sociale verbanden met de gevolgen van de vrije wil. Je kon 'kiezen' voor een godsdienstbenadering: je kon wegstappen bij je groep. Dat was nieuw in de geschiedenis, en ook de productiemethoden en economische verhoudingen waren zodanig dat een individu het zich voor het eerst kon permitteren zich los, dan wel losser van zijn of haar groep te verhouden. Nogmaals, wat hier oorzaak en gevolg is, laat ik terzijde, maar het kon. Het concept van het individu werd geboren: grote denkers en schrijvers van Descartes, Thomas Hobbes tot aan John Locke gingen er mee aan de haal. Zij rationaliseerden en beargumenteerden de ontstane situatie: niet langer samenleven als één collectiviteit onder een vlag, maar vrije, zichzelf organiserende individuen, met een verstand en een vrije wil, die vrij moesten zijn om gestalte aan hun lot te kunnen geven. Omdat dat zo is, zo hoorde, ja, eigenlijk omdat dat altijd al zo geweest was.

Die uitvinding van het individu heeft meer dan welke ontwikkeling ook bijgedragen aan grote veranderingen op wereldschaal vanaf de nieuwe tijd. Doorbraken in wetenschap en de daardoor veroorzaakte industriële revolutie (en andere revoluties) hebben de wereld onontkoombaar veranderd. Vrijheid, individualiteit en

mensenrechten zijn inmiddels de onmisbare spil van onze – in een markteconomie gevatte - samenlevingen. En waar die markteconomie vervlochten raakt met andere regio's en landen, daar manifesteert zich ook het cement van onze wijze markteconomisch samenleven: vrijheid, individualiteit en daarmee verbonden mensenrechten. Onze markteconomie en die ideologie zijn verkleefd met elkaar: laat je je in met het een, dan importeer je ook het ander, zoals veel handelspartners van het Westen al weten. Het is een soort virus dat je overneemt.

Als we volgens deze 'koele' benadering naar mensenrechten kijken, dan werpt dat een wat ander licht op een aantal verhitte debatten die tegenwoordig in Nederland en andere landen over 'vrijheid' worden gevoerd. Het verklaart waarom bijvoorbeeld een van oudsher collectivistische samenleving als China moeite heeft met individualiteit en mensenrechten. Individuen die wegbreken uit de groep verzwakken die groep. Tegelijkertijd is onontkoombaar dat China mensenrechten beter zal moeten heiligen: je kunt de vrije markteconomie niet met werkelijk succes importeren en exploiteren zonder de basis ervan mee te nemen: erkenning van het individu, de daarmee verbonden notie van beschermingswaardigheid van individuen via mensenrechten. We moeten China daarom – vooral tijdens de Olympische spelen als je het mij vraagt – aanspreken op de mensenrechtensituatie, uit een oogpunt van lotsverbondenheid, maar eigenlijk ook in ons eigenbelang. Een miljard plus vrijgemaakte menselijke 'willen' kunnen de wereldeconomie, zo niet de wereldgeschiedenis een enorme schop vooruit geven.

Deze benadering demonstreert ook de kortzichtigheid in de benadering van mensen als kamerlid Geert Wilders die vrijheid claimen voor leden van niet-Westerse culturen op titel van de daar bestaande 'achterlijkheid'. Dat is het paard dubbel achter de wagen spannen. Je wakkert daarmee de solidariteit binnen de collectiviteit aan en smoort zodoende de kansen voor de ontwikkeling 'het individu'. En ten tweede is het ook gewoon niet waar, historisch niet en inhoudelijk niet. De triomf van individuele vrijheid vaart op de baren van een bepaalde vorm van produceren, ruilen en handelen en niet op een soort inzicht per bliksemschicht zoals Paulus dat kreeg op weg naar Damascus.

Zo wonen er in het Braziliaanse Amazonegebied volgens de laatste tellingen 180.000 Indianen met een traditionele leefstijl. Deze mensen zijn voor hun levensonderhoud bijna volledig afhankelijk van het oerwoud. Het regenwoud is voor die mensen hun leven, het schenkt hen alles, van voedsel en schuilplaatsen tot gereedschap en medicijnen. Ook speelt het (natuurlijk) een belangrijke rol in hun culturele en spirituele leven. Het is alles wat ze zien, en dus hangt ook alles er vanaf. Wat denken we: moeten deze stammen ook aan de vrijheid van meningsuiting, godsdienst en het recht van gelijke behandeling? Moeten we deze stammen zien als 'achterlijk' omdat ze nog niet de volle glorie de individueel opererende mens (er)kennen en niet weten van ons soort vrijheid en mensenrechten. Om dat aan de weet te komen moet je denk ik als individu – zonder technologische hulpmiddelen maar vooral zonder de hulp van anderen - eens proberen een jaar in de Amazonejungle te overleven. Dat zou een amazone indiaan denk ik 'achterlijk' vinden.

april-juli 2008